

Ewa Zmuda
Marzena Maria Szurek

NAZWY WŁASNE W ŚWIECIE DZIECKA

**ONOMASTYCZNO-EDUKACYJNE
ASPEKTY ONIMÓW LITERACKICH
W PROZIE DLA DZIECI W WIEKU
PRZEDSZKOLNYM**

Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie

Kraków 2025

Spis treści

Wprowadzenie	7
1. O literaturze dla dzieci słów kilka	11
2. Podstawy onomastyczne	19
2.1. Nazwa własna, nazwa pospolita, deskrypcja określona	19
2.2. Wokół nazw własnych w tekstach literackich	21
3. Nazwy własne w języku i komunikacji dziecka	27
4. Pierwszy kontakt dziecka z onomastyką literacką – tytuły książek dla przedszkolaków	35
4.1. Tytuły książek w seriach wydawniczych	37
4.2. Pozostałe tytuły książek dla przedszkolaków	41
4.3. Nazwy w nazwach, czyli o nazwach własnych w tytułach książek dla przedszkolaków	42
4.4. Jeszcze o funkcji tytułu w omawianych tekstach... ..	46
5. Onimy w literaturze dla najmłodszych dzieci w XXI w. – analiza	55
5.1. Blisko realiów – o upodobaniu autorów do nurtu realistycznego i nazwach przeniesionych (na przykładzie serii o Basi autorstwa Zofii Staneckiej i Marianny Oklejak) ..	56
5.2. Świat fantastyczno-baśniowy i jego nazwy – o kreacji onimów (na przykładzie utworów autorstwa Marcina Mortki)	64
5.3. W szkole literatury – czy istnieje nurt edukacyjno-terapeutyczny w onomastyce literackiej	82
5.3.1. Nurt edukacyjno-logopedyczny	84
5.3.2. Onimy w literaturze edukacyjno-psychologicznej dla dzieci. Funkcje, mechanizmy i konteksty emocjonalne	95
5.4. Nazwy własne a edukacja językowa w utworach dla przedszkolaków ..	113
5.4.1. Rola onimów w kształtowaniu świadomości językowej u dzieci w wieku przedszkolnym	114

5.4.2. Onimy jako znaki wprowadzające dziecko w świat kultury i społecznych znaczeń	115
5.4.3. Onimy a wspomaganie rozwoju leksyki u dzieci w wieku przedszkolnym	117
5.4.4. Onimy a wspomaganie rozwoju pamięci leksykalnej i pamięci kulturowej u dzieci w wieku przedszkolnym	119
5.4.5. Onimy a rozwijanie kompetencji fonologicznej i artykulacyjnej ..	121
5.4.6. Onimy a wspomaganie kompetencji gramatycznych u dzieci w wieku przedszkolnym	123
5.4.7. Onimy a rozwój kompetencji narracyjnej	126
5.4.8. Edukacyjny potencjał onimów w zabawach językowych	128
5.5. Onomastyka humorystyczna we współczesnej prozie dla przedszkolaków	131
5.6. Nazwy własne w książkach-zabawkach – językowy potencjał interakcji i edukacji	133
5.7. Komunikacja między dzieckiem a dorosłym w literackich nazwach własnych	135
Wnioski	139
Podsumowanie	149
Bibliografia	151
Aneks. Wybrane propozycje ćwiczeń językowych z wykorzystaniem nazw własnych	169
Summary: Proper Names in the Child's World: Onomastic and Educational Aspects of Literary Onyms in Prose for Preschool Children	185

Wprowadzenie

Prezentowana monografia stanowi wyraz dwojakich zainteresowań autorek – z jednej strony są to zagadnienia onomastyczne, z drugiej zaś aspekty edukacyjno-terapeutyczne języka i komunikacji dziecięcej. Bezpośrednią inspiracją do powstania tej książki była publikacja Artura Rejtera *Nazwy własne w kon/tekstach kultury*. Autor we wstępie do swojej monografii zauważa:

Nikogo dziś nie trzeba przekonywać, że nazwy własne są specyficznymi znakami kultury, zarówno w rozumieniu jej historycznie zmiennej dynamiki oraz specyfiki, jak i różnorodności kontekstów występowania priopriów na danym etapie rozwoju kulturowo-społecznego. Takie podejście do materii badawczej skutkuje pewnymi przewartościowaniami w zakresie stosowanych metod analiz – i szerzej – do samej istoty nazw własnych. Współczesna onomastyka zdaje się coraz bardziej i częściej odchodzić od tradycyjnych, nierzadko ortodoksyjnych, ujęć, nie tylko w obszarze metodologii, ale też stawianych przez badaczy celów (Rejter, 2019, s. 7).

To spojrzenie na badania nad onimami jest nam szczególnie bliskie i zainspirowało nas do połączenia podejścia pedolinguwistycznego z onomastycznym – zgodnie z myślą, że „otwarcie dociekań onomastycznych na inne metody, jak również wskazanie ich inter- oraz transdyscyplinarnych uwikłań, może dać interesujące efekty i stanowić inspirację do dalszych badań” (Rejter, 2019, s. 7).

Niniejsza praca wpisuje się również w nurt lingwistyki kulturowej, koncentrującej się na sferze prioprialnej leksyki, będącej nośnikiem nie tylko treści komunikacyjnych, lecz także wartości, emocji oraz idei. Jak trafnie zauważyła Kaleta, zbiór nazw własnych w tekstach kultury dziecięcej stanowi „swoisty magazyn (i zwierciadło) indywidualnego i zbiorowego doświadczenia danej zbiorowości, jej różnorodnych potrzeb, zmieniających się w ciągu dziejów” (Kaleta, 1996, s. 55).

Problematyka opracowania koncentruje się wokół analizy specyfiki, kontekstowych uwarunkowań oraz funkcji nazw własnych w komunikacji literackiej skierowanej do dzieci w wieku przedszkolnym. Przedmiotem badań uczyniliśmy onimy występujące w książkach przeznaczonych dla tej grupy wiekowej. Nasza uwaga skupiła się zarówno na nazwach własnych pojawiających się w tytułach utworów, jak i tych funkcjonujących w ramach świata przedstawionego.

Z uwagi na ogromne zróżnicowanie i bogactwo rynku wydawniczego konieczna była selekcja materiału badawczego. Spośród dwóch dominujących nurtów literatury dziecięcej – realistycznego oraz fantastyczno-baśniowego – wybrałyśmy po jednej, reprezentatywnej, cieszącej się dużą popularnością serii książek, składającej się z wielu odrębnych tytułów. W przypadku literatury o charakterze edukacyjnym, w której cele dydaktyczne wysuwają się na pierwszy plan, zdecydowałyśmy się na szerszy wybór egzemplifikacji, aby lepiej ukazać specyfikę analizowanych zjawisk onomastycznych. We wszystkich jednak przypadkach sięgnęłyśmy po literaturę najnowszą, czyli opublikowaną po roku 2000.

Podjęłyśmy się zatem zbadania tego, w jaki sposób nazwy własne funkcjonują w literaturze dziecięcej, jakie pełnią funkcje komunikacyjne, edukacyjne i emocjonalne oraz w jaki sposób są konstruowane i odbierane w kontekście rozwojowym małego dziecka. Zebrane analizy i wnioski mają na celu nie tylko pogłębienie wiedzy o roli onimów w tekstach dla dzieci, ale także wskazanie ich potencjału jako narzędzia wspierającego rozwój językowy, poznawczy i emocjonalny najmłodszych odbiorców.

W analizie materiału badawczego zastosowano podejście jakościowe, zorientowane na analizę onomastyczną nazw własnych obecnych w literaturze dziecięcej. W szczególności skoncentrowano się na identyfikacji typów onimów, opisie ich formy i budowy (takich jak fonetyczna atrakcyjność, struktura morfologiczna, stylizacja językowa), a także interpretacji ich znaczeń oraz potencjału semantycznego i symbolicznego. Analiza ta została osadzona w perspektywie funkcjonalno-pragmatycznej, co pozwoliło uchwycić rolę nazw własnych w konstruowaniu relacji między tekstem a dzieckiem – jako odbiorcą, uczestnikiem i współtwórcą świata przedstawionego.

Uwzględniono również kryteria pedolinguistyczne, skupiając się na specyfice komunikacji z małym dzieckiem oraz na językowych i poznawczych możliwościach przedszkolnego odbiorcy. W szczególności zwracano uwagę na dostępność, atrakcyjność oraz funkcję edukacyjną i emocjonalną nazw własnych. Uzupełniająco zastosowano elementy analizy ilościowej, m.in. poprzez zestawienie częstotliwości występowania określonych kategorii onimów w różnych typach utworów, co umożliwiło uchwycenie pewnych tendencji i różnic pomiędzy nurtem realistycznym, fantastycznym a edukacyjnym.

Analizę osadzono dodatkowo w nurcie lingwistyki kulturowej, traktując nazwy własne jako nośniki znaczeń kulturowych, emocjonalnych i aksjologicznych – zwierciadło doświadczeń jednostkowych i zbiorowych, a zarazem świadectwo praktyk językowych i poznawczych charakterystycznych dla danego momentu kulturowego. W niektórych przypadkach zastosowano także elementy analizy porównawczej (np. między utworami z różnych nurtów) oraz analizy semiotycznej, pozwalającej rozpoznać szersze ramy symboliczne, intertekstualne i metaforyczne, w jakich funkcjonują onimy. Propozycją rozwinięcia przyszłych badań może być także ujęcie perspektywy odbiorcy – zwłaszcza poprzez badanie recepcji nazw własnych przez dzieci w wieku przedszkolnym, z wykorzystaniem metod empirycznych (obserwacji, testów rozumienia, wywiadów), co pozwoliłoby lepiej zrozumieć ich funkcjonowanie w praktyce komunikacyjnej i rozwojowej.

Monografia adresowana jest do szerokiego grona odbiorców zainteresowanych problematyką języka i komunikacji dziecięcej. Z jednej strony kierujemy ją do językoznawców, onomastów i badaczy literatury dziecięcej, którzy poszukują nowych perspektyw analizy nazw własnych w kontekście kulturowym i rozwojowym. Z drugiej strony publikacja może stanowić wartościowe źródło inspiracji dla pedagogów, terapeutów, psychologów dziecięcych oraz logopedów, którzy w swojej pracy wykorzystują teksty literackie jako narzędzie wspierające rozwój językowy i emocjonalny dzieci. Nasze opracowanie może być również przydatne dla twórców literatury dziecięcej, redaktorów i wydawców, oferując refleksję nad tym, jak konstrukcja onimiczna może wpływać na odbiór i funkcję tekstu w procesie wczesnej edukacji. Interdyscyplinarny charakter książki sprawia, że może ona znaleźć zastosowanie zarówno w obszarze badań teoretycznych, jak i praktyki edukacyjnej czy terapeutycznej.